

БОГОЉУБ СТАНКОВИЋ
(Београд)

О НАПОРЕДНОМ САГЛЕДАВАЊУ СРПСКИХ И РУСКИХ СИНТАГМИ

У раду се излаже методологија синтетичке напоредне анализе српских и руских синтагми, која полази од принципа комплексности и тежи синтези описа значења, структуре и функционисања, као и статике и динамике, тј. савременог стања и развојних тенденција. Предложена методологија се проверава и илуструје напоредним сагледавањем неких српских и руских синтагматских модела комплетивног односа.

У реферату за XII међународни конгрес слависта, који је уз изузетне напоре и свесрдно залагање академика Павла Ивића као главног уредника објављен уочи Конгреса у специјалном — конгресном броју „Зборника Матице српске за филологију и лингвистику“, бавили смо се питањима мултилатералног сагледавања словенске синтагматике¹. У овом раду за публикацију посвећену успомени на академика Ивића са пијететом према њему приступамо конкретизацији неких изнетих идеја у поменутом реферату.

Током читавог XX века, а нарочито у његовој другој половини, синтагме су биле предмет озбиљног проучавања како науке о руском тако и науке о српском језику. Такво стање ствари у овим наукама појединачно природно је упућивало да синтагме ових двају језика буду и напоредно проучаване. Могло би се рећи да је синтагматски ниво српског и руског језика кроз бројна ужа или шира проучавања у великој мери напоредно сагледан, утврђени су међуодноси, констатоване идентичности, сличности и разлике, те наша русистика има довољно предуслова да приступи једном синтетичком напоредном представљању српске и руске синтагматике. За успех таквог подухвата неопходне су појмовно-терминолошка јасност и методолошко-ис-

---

¹ Б. Станковић, *Соотношение моделей словосочетаний славянских языков*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1997, XL/1, 177-187.

траживачка прецизност, тј. јасно дефинисани предмет проучавања и прецизно утврђени поступак сагледавања.

У методологији конфронтационе лингвистике од самих њених почетака истиче се неопходност „примене истог аршина, истих класификационих критеријума, јединствене лингвистичке доктрине и јединствене лингвистичке терминологије“². У светлу оваквог методолошког захтева мора се имати у виду чињеница да се синтаagmaма не приступа у свему једнако у српској и руској синтаксичкој теорији, па и унутар руских синтаксичких проучавања³. Али без обзира на неједнаке приступе и неподударност појмовно-терминолошког инструментарија, могу се утврдити следећи ставови као основа и полазиште за напоредно сагледавање српских и руских синтаagma: а) синтаagma је, као и реченица, синтаксичка јединица; б) синтаagma се организују на основу синтаксичке везе која може бити субординативна (подчинительная) и координативна (сочинительная) и на основу тога се деле на зависне и независне синтаagma; в) специфичност српског и руског, као и осталих словенских језика, испољава се претежно у области зависних синтаagma, те су оне доминантан предмет напоредног сагледавања; г) зависне синтаagma се образују на основу следећа три облика везе: конгруенција (согласование), рекција (управление) и прикључење (примыкание); д) између главне и зависне компоненте зависних синтаagma постоје разноврсни семантичко-функционални односи који могу бити у чистом виду (појединачни) и комплексни; њ) синтаagma није јединица само говора, већ и језика, јер иза сваке конкретне синтаagma „стоит некая не собственно речевая, а языковая сущность“⁴; е) „језичка суштина“ низа истоврсних конкретних синтаagma може се апстраховати као модел и представити условним ознакама у виду формуле.

Изложени ставови довољно јасно одређују предмет проучавања и упућују да се у процесу анализе максимално уважава принцип комплексности, те да се тежи остварењу синтезе описа значења, структуре и функционисања, као и статике и динамике, тј. савременог стања и развојних тенденција. Овакав синтетички опис синтаagma српског и руског језика може се реализовати ако се у основу напоредног сагле-

² Б. Терзић, *Руско-српске језичке паралеле*, Београд, 1999, 12.

³ У руској синтаксичкој теорији присутно је шире и уже поимање синтаagma (словосочетание), од којих је шире ближе поимању синтаagma у учењу А. Белића, који разликује значењске и функционалне синтаagma. У ужем поимању, заступљеном у учењу В. В. Виноградова, на синтагаматском нивоу се разматрају само значењске (зависне) синтаagma, а независне функционалне везе речи третирају се као истородни реченични чланови и разматрају у оквиру реченице.

⁴ *Современный русский язык* (под ред. В. А. Белошапковой) Москва, 1981, 367.

давања постави појам модела синтагме који укључује читав низ иманентних и статусних карактеристика, као што су: семантичко-функционални односи међу компонентама, облик синтаксичке везе, морфолошки облици компонената, спискови лексичких конкретизатора позиција у моделу, положај модела у језичком систему, могућности синонимског алтернирања, развојне тенденције и стилистичка маркираност/немаркираност.

Управо међуоднос побројаних карактеристика српских синтагми и руских еквивалената био би предмет овакве напоредне анализе, која је у ствари тражење одговора на следећа питања: 1) Који синтагматски модели постоје у савременом српском и руском језику за исказивање комплетивних, објекатских, атрибутивних, адвербијалних (просторних, временских, узрочних, циљних итд.) односа? 2) На основу којих синтаксичких веза су засновани модели двају језика и какав је међуоднос веза код конкретних модела? 3) Којим облицима се изражавају зависне компоненте у моделима побројаних односа и какав је међуоднос тих облика на релацији двају језика? 4) Да ли су спискови лексичких конкретизатора компонената конкретних модела отворени или затворени и какав је квантитативни и квалитативни међуоднос спискова на релацији двају језика? 5) Какве су могућности синонимског алтернирања сваког конкретног модела у једном и другом језику и какав је међуоднос синонимских редова двају језика? 6) Какве су тенденције развоја еквивалентних и кореспондентних српских и руских модела? 7) Какву стилистичку карактеристику има сваки конкретни модел у свом језику? 8) Каква је фреквентност употребе сваког српског модела и његовог руског еквивалента, односно, кореспондента?

Тек потпуно проведено напоредно сагледавање српских и руских синтагми по предложеној методологији могло би бити релевантан показатељ њене ваљаности. Ми смо до сада у неколико наврата ову методологију проверавали и демонстрирали на сегментима двају или више словенских језика пре свега са циљем откривања разлика и илустровања најтипичнијих међуодноса⁵. Овом приликом методоло-

⁵ Напред наведеном конгресном реферату додали бисмо радове: *Конфронтациони приступ синтагмама просторног односа у српском и руском језику*. Славистика, Београд, 1997, књ. I, 17–20; *Комплетивные отношения в глагольных словосочетаниях русского и других славянских языков*. Porovnávací opis statiky a dynamiky súčasného ruského jazyka z teoretického a praktického hľadiska, Bratislava, 1998, 149–153; *К вопросу о методологии сопоставительного описания словосочетаемости в сербском и русском языках*. Лингвистические, культурологические и методические вопросы обучения русскому языку как иностранному, Велико-Тырново, 1999, 11–15.

гију ћемо проверити кроз целовитије напоредно сагледавање трију модела српских и руских синтагми комплетивног односа⁶, уз очекивање да ће анализа бити задовољавајућа, те да касније на исти начин сагледамо целокупну синтагматику, тј. преостале синтагме комплетивног односа као и знатно бројније заступљене у српском и руском језику синтагме атрибутивног, објекатског и адвербијалног односа. Предмет овог нашег напоредног сагледавања биће како централни модели у систему тако и периферијски, како изразито диференцијални тако и наглашено идентични, и то: (1) модел глаголских синтагми комплетивног односа у коме се позиција зависне компоненте уобличава номинативом; (2) модел именске синтагме комплетивног односа у коме се зависна компонента уобличава генитивом; (3) структурно неидентични кореспондентни модели — у српском језику са конструкцијом *за + акузаџив* у позицији зависне компоненте, а у руском језику ову позицију има инфинитив.

(1) Глаголске синтагме са номинативом (најчешће именице или придева) који допуњује информативну недовољност глагола у позицији главне компоненте у српском језику су изразито заступљене. Иако мање заступљене, оне су несумњиво својствене и савременом руском језику, исп.: *биџи болесџан* = *быть болен/больной*; *звџи (кћер) Лена* = *звать (дочку) Лена*; *назвџи (сина) Вася* = *назвать (сына) Вася*. Могло би се констатовати да су српски и руски језик у овом сегменту веома блиски или идентични са становишта параметара садржаних у прва три напред постављена питања. Диференцирања су, пак, евидентна по параметрима садржаним у осталим питањима (параметри 4–8).

Док се списак лексичких конкретизатора (параметар четири) главне позиције у руском моделу углавном исцрпљује напред наведеним глаголима, дотле је он знатно шири у српском: бити; звати (се), називати (се); постати, остати; изгледати, учинити се, правити се и сл. Док се у руском језику овај модел са глаголом *быть* реализује првенствено при неискривању глагола у садашњем времену (нулти облик), дотле се у српском језику реализује управо при исказаном облику. У руском списку лексичких конкретизатора зависне позиције знатно је мање именица, него што је то у српском, а релативна кван-

⁶ Код синтагми комплетивног односа зависна компонента је неопходан снисаони додатак који надокнађује информативну недовољност граматички главне компоненте. Ови односи могу бити у чистом виду и комплексни, тј. у споју са објекатским, атрибутивним или адвербијалним. Ако су комплетивни односи у чистом виду, синтагма је синтаксички неслободна и у реченици као целина врши једну синтаксичку функцију.

титативна приближност је код придева, с том разликом што у руском језику постоји конкуренција дужег и краћег облика придева.

Српски модел стоји у алтернативном односу (параметар пет) са неким другим моделима (пре свега са оним који у позицији зависне компоненте имају инструментал или конструкцију *као* + номинатив) само у ограниченим конкретизацијама, те има доминантно место у синонимском реду и одликује се изузетним конкурентским потенцијалом. Руски модел такође алтернира са инструменталним моделом или моделом са конструкцијом *как* + номинатив, али у синонимском реду има слабију позицију у односу на доминантни инструментални модел. Отуда српски номинативни модел врло често кореспондира са руским инструменталним моделом, тј. српским синтагмама са предикативним номинативом преводни еквиваленти у руском језику су синтагме са предикативним инструменталом, исп.: *звати* (*се*) *Олга* = *звать Ольгой*; *јосијати* *јрофесор* = *стать профессором*; *осијати* *крив* = *остаться виноватым* и сл.

О тенденцијама развоја (параметар шест) еквивалентних и кореспондентних српских и руских модела може се на основу постојећих проучавања утврдити да су супротног смера — у српском језику развој иде од потискивања инструментала номинативом⁷, а у руском језику предикативни номинатив се потискује инструменталом⁸.

Овакве развојне тенденције доводе и до супротно распоређених стилистичких карактеристика (параметар седам), тако што је номинативни модел у српском немаркиран, стилистички неутралан, а у савременом руском језику његове конкретне реализације све чешће имају књишки карактер.

Иако имају релативну вредност, статистички показатељи такође указују на напред изнете констатације. Наиме, по фреквентности употребе (параметар осам) номинативни модел у српском језику има трећу позицију у укупном списку глаголских модела, а у руском седму; однос појављивања (конкретизација) је 564 у српском према 249 у руском⁹.

(2) У моделу именске синтагме комплетивног односа са генитивом у позицији зависне компоненте у оба језика доминантно место имају синтагме у којима генитивом управља именска реч са нуме-

⁷ М. Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и његов развој (семантичко-синтаксичка студија)*, Београд, 1954, 158.

⁸ Т. П. Ломтев, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Москва, 1956, 97–98.

⁹ Б. Станковић, *Интерференција у предикатским синтагмама руског и српскохрватског језика*, Београд, 1979, 222.

ричким, количинским или неодређено-количинским значењем: *две књиге* = две книги; *пять градова* = пять городов; *половина имања* = половина имушества; *маса људи* = масса людей; *већина бирача* = большинство избирателей, *килограм хлеба* = килограмм хлеба, *неколико деце* = несколько детей и сл. Овој групи синтагми отворенога списка лексичких конкретизатора обеју позиција треба додати синтагме истога типа (модела) у којима генитивом управљају именице у секундарном значењу мере (*чаша воде* = стакан воды; *цак брашна* = мешок муки; *кашика уља* = ложка масла и сл.), као и именице: *врста*, *подврста*, *род*, *тип* (*врста животиња* = вид животных; *подврста пшенице* = разновидность пшеницы; *род војске* = род войск; *тип аутомобила* = тип автомобиля).

Код ових синтагми одговор на напред постављена питања био би идентичан за оба језика, што значи да се оне подударају по свим параметрима: присутне су у оба језика; засноване су на рекцијској вези; зависну позицију заузима генитив; спискови лексичких конкретизатора позиција су отворени и блиски квалитативно и квантитативно; немају конкурентних алтернатива; стабилне су; стилистички неутралне; фреквентност употребе једнака. Уопштавајући закључак би био да се српски и руски језик у овом синтагматском моделу подударају, а малобројне неподударности конкретних синтагми одраз су неподударања лексичко-граматичких карактеристика нумеричких лексема, исп.: *два дечака* = два мальчика // *двое мальчиков*; *два/двојица младића* = двое юношей.

(3) У напоредном сагледавању структурно неидентичних кореспондентних именских модела комплетивног односа — у српском језику са конструкцијом *за* + акузатив, а у руском са инфинитивом у позицији зависне компоненте — одговор на напред постављена питања биће неједнак за два језика, што значи да се они диференцирају по свим параметрима.

Као прво, српски модел не постоји у руском, а руски не постоји у српском језику. Друго, српски модел је заснован на рекцијској предлошко-падежној вези, а руски на прикључењу инфинитива. Треће, између српског и руског језика успоставља се кореспонденција конструкције *за* + акузатив са инфинитивом. Четврто, списак лексичких конкретизатора главне позиције српског модела исцрпљује се углавном лексемом *мајстор* (у значењу „вештак“) и *љубишељ*, а у руском језику у овај списак улази већи број експресивних именица за означавање лица са становишта способности, умења, склоности и сл.: *мајстор за ѝричу* = мастер рассказывать; *мајстор за ѝрейрку* = мастак спорить; *мајстор за кување* = искусник стряпать; *љубишељ*

за шалу = *охотник пошутитъ*. Пето, српски модел има алтернативу у моделу са конструкцијом *да* + презент (мајстор за причу // да прича; љубитељ за шалу // да се шали), а руски има алтернативу у моделима се предлошко-падежном конструкцијом *на* + акузатив (мастак видумивать // на видумки). Шесто, у српском језику евидентно је стабилно стање, док је у руском језику присутна динамика која се огледа у проширењу списка лексичких конкретизатора и експанзији инфинитива (исп.: стороник оказания влияния // стороник влиять)¹⁰. Седмо, српска синтагма је стилистички неутрална, а руска експресивна и разговорног је карактера, али све више постаје општеупотребна, што се огледа и у лексикографском стилистичком карактерисању лексема које заузимају позицију главне компоненте: *мастак* се у Малом Академијином речнику обележава као просторечје, а *мастер* као разговорно¹¹; у речнику Ожегова и Шведове *мастак* је обележено као разговорно, *мастер* је дато без стилистичке маркације¹². Осмо, периферност ових модела у оба језика је несумњива и не мора се додатно потврђивати статистички. Међутим, подаци о фреквентности употребе (којим, на жалост, не располажемо) помогли би да се одреди доминанта како у српском тако и у руском синонимском реду.

*

Надајмо се да ће овакво сагледавање и утврђивање међуодноса целокупног синтагматског садржаја двају језика дати основу за егзактније констатације о идентичностима, сличностима и диференцирањима српског и руског језика на синтагматском нивоу и да ће пружити довољно конкретне језичке грађе за потпуније и адекватније успостављање односа еквивалентности и кореспондентности у преводној лексикографији и преводилачкој пракси.

¹⁰ *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русский язык.* (Redaktor naukowy Eugenij Širjaev), Opole, 1997, 225.

¹¹ АН СССР, *Словарь русского языка*, изд. 2-ое, Москва, 1983, том II, 234.

¹² С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, изд. 3-е, Москва, 1995, 337.